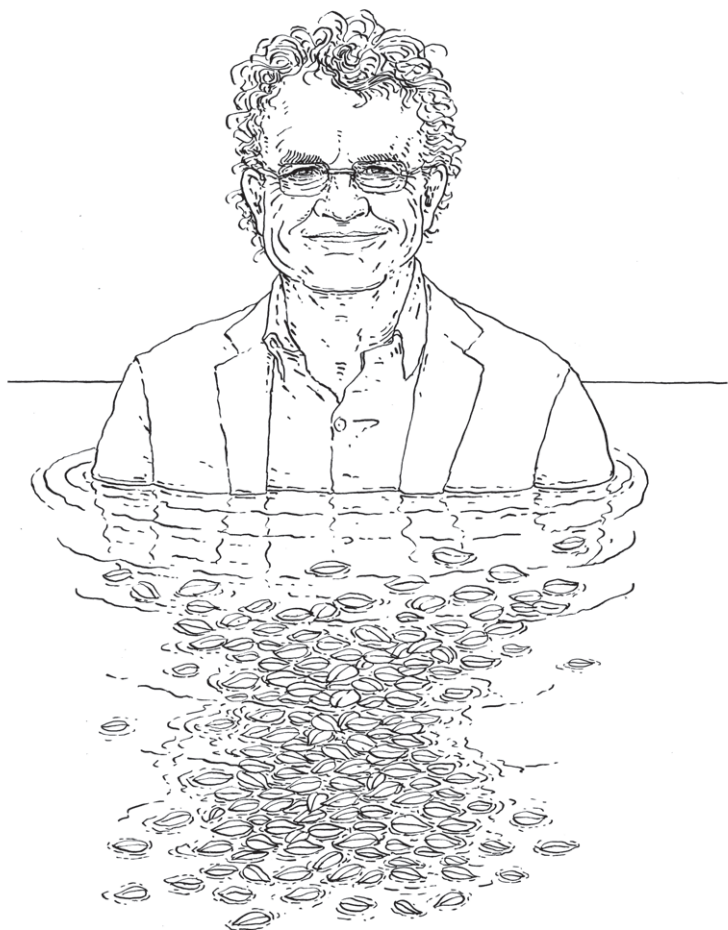

DE STEEN IN DE VIJVER

tien jaar passie voor natuur en debat

DE STEEN IN DE VIJVER

tien jaar passie voor natuur en debat

Uitgave ter gelegenheid van het afscheid
van Johan van de Gronden als directeur
van het Wereld Natuur Fonds

*Met bijdragen van Rob van Westrienen,
Theunis Piersma en Johan van de Gronden,
onder redactie van Monique Grooten*

Inhoudsopgave

Op de grens van verlies en verlangen <i>Johan van de Gronden</i>	6
Cultuurnatuur tussen wal en schip <i>Theunis Piersma</i>	18
De steen in de vijver <i>Rob van Westrienen</i>	30

Johan van de Gronden (1963)

is filosoof, auteur en bestuurder. Hij was gedurende tien jaar (2006-2016) algemeen directeur van het Wereld Natuur Fonds om zijn loopbaan te vervolgen als CEO van PUM Netherlands Senior Experts. Van zijn hand verscheen in 2015 bij Athenaeum - Polak & Van Gennep de essaybundel 'Wijsgeer in het wild.'

Op de grens van verlies en verlangen

Als ik met de vingers langs de ruggen strijk van de dichtbundels en romans die mij het meest dierbaar zijn, dan voert een groot deel van de titels mij terug naar het begin van de twintigste eeuw. Die roerige jaren vormen voor mij een voorlopig hoogtepunt in de Europese literatuur. Een decennium later gaat het gruwelijk mis en volgt een door vele auteurs wonderlijk voorvoelde beschavingscrisis waarvan de sporen tot in onze tijd te vinden zijn. Wat heb ik de afgelopen jaren bijvoorbeeld gemopperd op de landbouw en de verwoestingen die zij in het landschap heeft aangericht. Maar in feite zijn wij getuige van niets anders dan een overreactie op de honger en ellende van de oorlogsjaren. Bij ons thuis werd het eten zelden aan-geprezen vanwege de exquise smaken van de gerechten, nee, "er is meer dan genoeg," was de veelgehoorde bezwering van mijn moeder. Zelfs in de laatste jaren van mijn pubertijd, waarin wij getweeën de hele huishouding vormden, bereidde zij hoeveelheden alsof de burens van beide zijden ieder ogenblik uitgehongerd konden binnenstormen.

Ik heb mij vaak afgevraagd wat mij telkens weer trekt naar het werk van Fernando Pessoa, Thomas Mann of Robert Musil. Het is immers geen lichte kost. Wat ik in hun werk meen te zien is een vaak lucide tekening van een 'vragende mens in een

zwijgende wereld,' om een latere uitdrukking van Albert Camus te gebruiken. Deze auteurs schetsen het dilemma van een mens die in een snel seculariserende wereld alles met scherp wetenschappelijk inzicht meent te doorgronden en te beheersen, om zich vervolgens in de van betovering ontdane empirie geen raad meer te weten met zijn leven. Terug naar God is verraad aan de rede, dromen van de zin of grotere samenhang der dingen een illusie en moraal slechts een keuze. Dat is in een notendop het levensgevoel van het modernisme, waar waarheid en waarde wreed uiteen zijn gerukt.

In de Westhofflezing van 2014 heb ik geprobeerd wat puzzelstukjes bij elkaar te leggen.¹ Ik had het vermoeden dat de onttovering van het natuurbegrip aanwijsbaar zou zijn in de ideeëngeschiedenis die voorafgaat aan de moderne natuurbeweging. Ik gaf de lezing met enig gevoel voor ironie de titel mee van een dichtregel van Peter Sandifort, het alter ego van Victor Westhoff: "een onbegrepen werelddeel." Dat was een knipoog naar de blinde vlek die ik bij veel collega's meende te ontwaren. Wij spreken in de natuurbescherming niet snel over schoonheid, moraal of de intrinsieke waarde van natuur. We laten ons al ruim een eeuw ringeloren door de economen en

¹ "Een onbegrepen werelddeel. Landschap en moraal," in: *Wijsgeer in het Wild*, Amsterdam, 2015, p. 49-69.

verkopen onze waar als recreatief goed, als klimaatbuffer, als plaagbestrijder, als waterberging of als anderszins te verzilveren hulpbron, met één lelijk woord als: "ecosysteemdienst." We hebben de taal van onze grootste tegenstrevers zo goed leren spreken, dat we in onze welsprekendheid middel en doel volledig zijn gaan verwarren. Ecologen spreken graag over "shifting baselines," daarmee doelend op de korte memorie van de mens die door het snelle verlies aan natuurwaarden om hem heen amper een generatie later een stiefmoederlijke toestand al houdt voor prachtige natuur. Als filosoof bespeur ik een vorm van geheugenverlies die nog dieper grijpt: door in louter economische termen te spreken over natuur zijn we zelfs vergeten wat we hebben verloren.

In de overigens verre van volledige reconstructie stuitte ik op een belangrijke wegbereider, de amateur-botanicus en verwoed wandelaar Frederik van Eeden, de vader van de gelijknamige psychiater en romancier die te Bussum het Walden-experiment van Henry Thoreau probeerde te herhalen. In de wandelingen van Van Eeden trof ik nog een levensgevoel aan waarin de natuur niet geheel is gereduceerd tot utilitaire waarden. Schoonheid, moraal en waarheid hangen bij Van Eeden

nog samen. Hij is misschien wel de laatste trouwe discipel van Alexander von Humboldt, inclusief een hang naar een zeker geologisch-fysisch determinisme. De mens vormt het landschap, maar het landschap vormt evenzeer het karakter van de mens die in zijn dreven vertoeft.

Na de Beweging van Tachtig ligt dat wereldbeeld aan gruzelementen. Voortaan nemen schoolmeesters ons mee de natuur in met botaniseertrommels en plaatjesalbums, maar elk gevoel voor het hogere is weg. "Natuursport," heet het, een vroege vorm van recreëren. De ANWB doet dat nog steeds en verkoopt er graag een paar stevige schoenen bij.

Tegelijkertijd landt dat rijkere begrip van natuur aan het begin van de negentiende eeuw op vruchtbare bodem in de Nieuwe Wereld. Er ontstaat een heuse school van transcendenten in de kring rond de Amerikaanse dichter Ralph Waldo Emerson, met Henry Thoreau als zijn meest invloedrijke geestverwant. Voor deze dichters, schrijvers en wandelaars is de natuur bezielend en transcendent, dat wil zeggen niet te herleiden tot zijn onderling constituerende empirische delen. Het geheel is meer dan de som en die som ervaar je vooral in de wilde

natuur. Daar leer je mens te zijn en je bescheiden te verhouden tot het grotere geheel. In de wildernis ben je onderworpen aan de krachten van de natuur. Het is ook de bron waaraan je je laaft als de conventies in de groep je soms wat te veel worden. Natuur zuivert de ziel van al te schadelijke invloeden in een niet zelden als corrumperend ervaren samenleving.

De school kan in de Nieuwe Wereld zo goed gedijen, omdat zij bijdraagt aan een onderscheidenlijk gevoel van identiteit van een jonge natie. Met zijn uitgestrekte wildernis kent de emanciperende kolonie een unieke eigenschap die het oude Avondland al lang heeft verloren. "The frontier," zegt de Amerikaanse historicus Frederick Jackson Turner, in een beroemd geworden voordracht voor het Amerikaans Historisch Genootschap in Chicago op 12 juli 1893, "is the line of most rapid and effective Americanization." The wilderness masters the colonist.² Deze identiteit is zo belangrijk dat Republikeinse presidenten in de tweede helft van de negentiende eeuw de eerste Nationale Parken uitroepen, als wilde landschappen die niet in cultuur mogen worden gebracht. De waarde die zij toe-kennen aan wildernis komt pas met kracht naar voren op het moment dat de ontginningslijn bijna reikt van kust tot kust en

² "The frontier in American history," Proceedings of the State Historical Society of Wisconsin, December 14, 1893.

van de Golf van Mexico tot aan de Rocky Mountains. Zoals altijd ontwakten de uilen van Minerva in de schemering.

Misschien beweegt het werk van een natuurbeschermer zich wel op de grens van verlies en verlangen. Of het nou wildernis is die terugwijkt aan de horizon en voorgoed lijkt te verdwijnen of een eeuwenoud cultuurlandschap, we lijken er pas de betekenis van te beseffen als het vrijwel te laat is.

Er is een prachtige anekdote overgeleverd door de Schots-Amerikaanse pionier van de natuurbescherming, John Muir. Muir heeft met zijn lyrische proza zo ongeveer in zijn eentje het systeem van Nationale Parken in de Verenigde Staten tot leven gezongen. Zijn te boek gestelde ervaringen in de Sierra Nevada in Californië behoren tot de mooiste landschapsbeschrijvingen die ik ken. Ook Muir was een vurig bewonderaar van Alexander Von Humboldt. Het liefst was hij hem in zijn spoor gevolgd dwars door Zuid-Amerika, maar door een speling van het lot belandde Muir aan de Amerikaanse Westkust. Kort voordat Muir in de Sierra arriveerde, was de Yosemite Vallei in 1864 uitgeroepen tot Nationaal Park, het eerste in Amerika. Het park trekt meteen vele bezoekers. Eén van hen was de dichter Ralph

Waldo Emerson, op zeventigjarige leeftijd een ware held voor de dertiger Muir. Muir neemt Emerson mee naar de vallei met de reuzensequoia's en is verbijsterd dat Emerson weigert om de nacht in de open lucht door te brengen. De dichter insisteert op een verblijf in één van de kort tevoren als toeristische voorziening aangelegde blokhutten. Muir karakteriseert het gedrag van Emerson als een "droef commentaar" op de anderszins "glorieuze school van het transcendentalisme."³

Tijdens een door mij gemodereerd debat over de betekenis van het landschap in Pakhuis de Zwijger in Amsterdam hoorde ik hoogleraar en zelfverklaard landschapsbiograaf Jan Kolen onlangs de natuuroppvatting van John Muir wegzetten als "religieus." Hij trok er een vies gezicht bij en nam zelfs niet de moeite om zijn diskwalificatie met enige argumenten te omkleden. Kolen is geen uitzondering. Wat riekt naar godsdienst staat in seculier academische kring al snel gelijk aan achterlijk, in de zin van: hinderlijk blijven steken op een lagere trede van de trap naar de verlichting. De hoogleraar ging geheel voorbij aan het feit dat de ideeën van John Muir schatplichtig zijn aan de grootste verlichtingsfilosoof die Europa heeft gekend, Immanuel Kant. En dat Kant zijn rationalisme stoelde op een

³ Terry Gifford (ed.), "John Muir. His Life and Letters and Other Writings," London, 1996, p. 133.

natuurbegrip waarin niets minder dan de bron van ons zedelijk besef ligt besloten. Het is in de sublieme natuurervaring waarin wij met een lichte huivering onze bestemming als mens gewaar worden.

Het is in bepaalde kringen tegenwoordig *bon ton* om het Anthropoceen te omarmen. Hele musea worden eraan gewijd. Wij zouden het tijdperk van de mens zijn binnengetreden nu wij als zoogdier zelf een geologische factor van betekenis zijn geworden en ons handelen direct of indirect invloed sorteert tot in de uithoeken der aarde. In dit tijdperk is er geen wildernis meer, geen ongerepte natuur, zo heet het. Dus kunnen we ook maar beter ophouden om deze te beschermen en ons bekennen tot het ultieme cultuurlandschap tot en met de creatie van nieuwe ecosystemen die een verregaande menselijke invloed verraden. Ik behoor niet tot de Anthropoceen aficionado's. De term riekt naar hybris en menselijke zelfoverschatting. Ik kan het niet helpen, maar moet daarbij altijd denken aan een tragische liefdesgeschiedenis: de klassieke mythe van Narcissus en de nimf Echo. Echo was een mooie maar praatzieke nimf, die door Hera, de vrouw van Zeus werd gestraft met het onvermogen ooit zelf als eerste het woord te nemen. Ze kon alleen napraten. De straf

was haar opgelegd, omdat zij Hera aan het lijntje hield, toen deze onraad rook en vermoedde dat haar overspelige echtgenoot weer eens schone nimfen het hof maakte. Door de afleidingsmanoeuvre konden de vriendinnen van Echo nipt ontsnappen en zo ontkwam Zeus aan de toorn van zijn vrouw.

Narcissus was een buitengewoon mooie jongeman die slechts gaf om de jacht. Ook de liefde van de nimf Echo wees hij af, die hem hopeloos gekrenkt en verliefd als een schaduw bleef volgen. Tot een wraakgodin er genoeg van had en besloot Narcissus te straffen met zijn eigen tekortkoming. Hij moest maar eens leren wat het was om zijn liefde onbeantwoord te zien. Op een dag komt Narcissus langs een kristalheldere, rimpelloze vijver. Bij de aanblik van zijn eigen schone gestalte wordt hij hopeloos verliefd. Hij probeert de jongeman te strelen en te kussen, maar telkens wijkt het water terug. Zijn smartelijke kreten van onvervuld verlangen worden weerkaatst door Echo. Uiteindelijk kwijnt Narcissus weg bij de vijver en sterft. Volgens de mythe speurde Narcissus zelfs bij de overtocht naar de Hades nog in de dodenrivier de Styx naar zijn eigen spiegelbeeld. Zijn lichaam wordt niet gevonden; "waar dat was geweest," schrijft Ovidius, "ontdekten zij wel een gele bloem, gevat in witte bladerkrans."⁴

⁴ "Metamorphosen," vertaald en toegelicht door M. D'Hane-Scheltema, Amsterdam, 2011, 509-51.

Als wij in de natuur slechts ons eigen beeld aanstaren en daar ook nog eens verzot op raken, dan kwijnen we weg in een lamentabele staat van narcisme, terwijl de echo van onze dwaasheid wegsterft in het bos. De natuur in zijn wilde staat een transcendent karakter toekennen is daarentegen zo gek nog niet en haar behouden om zelf niet ten onder te gaan een wijze strategie. Wildernis is wat ons begrenst. Het is het tegendeel van de beschaving. Een contrapunt in ons bestaan, dat ons bestaan verrijkt en zin geeft. En wildernis leert ons belangrijke deugden, zoals die van matiging en bescheidenheid.

Ik heb mij in de afgelopen jaren slechts een enkele keer een wijsgerig uitstapje veroorloofd in de dagelijkse uitvoering van mijn taken als directeur van het Wereld Natuur Fonds. Maar de opvatting waartoe ik mij nu beken, als bewonderaar van Von Humboldt, Emerson en Muir, heeft mij wel gevoed en gesterkt in de accenten die ik heb geprobeerd aan te brengen. Zoals daar zijn: een veel sterkere aandacht voor onze verantwoordelijkheid dicht bij huis, inclusief natuurherstel in eigen land, een pleidooi voor een grondige ecologisering van de landbouw, een matiging van de productie en aandacht voor diep gewortelde waarden achter de nationale of lokale motieven

die een respectvolle omgang met de leefomgeving stimuleren. Of het nu eeuwenoude praktijken betreft van het taoïsme in China of vormen van voorouderverering in Papua, landschappen zijn bezielend en alleen als we aan die ziel raken hebben onze pogingen tot bescherming op termijn enige kans van slagen. Het is ook om die reden dat ik herhaaldelijk en krachtig heb gepleit voor het koesteren van culturele en linguïstische diversiteit als spiegel en drager van onze ecologische doelen die zijn gericht op behoud en herstel van de rijkdom van alle leven op aarde.

Rest mij nog te zeggen, dat ik mij de afgelopen tien jaar met hoofd, hart en ziel heb ingezet en dankbaar ben voor alle vertrouwen dat zelfs doorgewinterde biologen uiteindelijk hebben gesteld in de strapatsen van een filosoof op hun zo dierbare terrein. Ik heb met voortreffelijke, toegewijde collega's mogen werken en wist mij altijd gesteund door een bont gezelschap van toezichthouders op afstand. Met een gerust hart draag ik de verantwoordelijkheid over aan mijn getalenteerde opvolger die weer haar eigen accenten aan zal brengen in de uitvoering van een missie die in de kern dezelfde blijft en anno 2016 niets aan urgentie heeft verloren.

Theunis Piersma (1958)

is bioloog en werkt als hoogleraar Trekvoegeleecologie bij de Rijksuniversiteit Groningen en bij het Koninklijk Nederlands Instituut voor Zeeonderzoek (NIOZ), Texel. In 2014 ontving hij de prestigieuze Spinozapremie.

Cultuurnatuur tussen wal en schip

‘De wereldmarkt lijkt ver weg in Idzega, een gehucht met drie boerderijen, enkele woonhuizen en een klokkenstoel in het zuidwesten van Friesland, maar schijn bedriegt. De watersporters mogen zich in de zomer dan in een idylle wanen op de nabijgelegen Friese meren, in de praktijk is alle romantiek uit de omliggende landerijen geknepen. De ene intensiveringslag volgde op de andere. Waar stiefpake op zijn vroegst in juni uit maaien ging en per seizoen drie sneden binnenhaalde, haalt Klaas de eerste snede al eind april, begin mei binnen, om in hetzelfde seizoen nog vier keer uit maaien te gaan. De landerijen zijn gedraineerd, geïnjecteerd met mest en ingezaaid met veredelde graszaden om de productie van eiwitrijk gras tot recordhoogte te stuwen. De gemiddelde melkproductie per koe steeg van tweeënhalfduizend liter per jaar rond 1900 naar vierduizend liter tegen het midden van de eeuw om in de jaren daarna nog eens te verdubbelen. Een beetje koe ‘doet’ nu een dikke achtduizend liter per jaar... Het zijn levende melkfabrieken.’ U herkent natuurlijk de stijl, want dit is een citaat uit het essay ‘Boeren in Idzega. Over grutto’s, melk en gras’ in het eerste boek van Johan van de Gronden, het onvolprezen ‘Wijsgeer in het wild’. Helder, vlijmscherp, maar zo fijnzinnig geformuleerd dat het nog inspirerend is ook.

In de tien jaar dat Johan van de Gronden directeur van het Wereld Natuur Fonds is geweest namen het aantal Nederlandse grutto's, onze enige endemische vogel(onder)soort, met de helft af. In 2006 waren er nog ongeveer 105.000 grutto's. In 2016 waren er nog 60.000, en dus verloren we tijdens Johans directeurschap ieder jaar 4000-5000 grutto's. Dat het slecht gaat met de Nederlandse grutto's is niet het gevolg van gebrek aan aandacht. Die was er al sinds de 'Relatienota' uit 1975. De laatste jaren was er geen Nederlandse vogel die zo in de belangstelling stond, waar zoveel over werd vergaderd, waar zoveel beleid om heen is gebouwd. In 2015, veertig jaar na de 'Relatienota', werd de grutto zelfs gekozen tot nationale vogel van Nederland. De Amerikanen een arend, wij een grutto. Het gaat slecht met de Nederlandse grutto's omdat we toch te lang te weinig naar ze hebben geluisterd, en omdat de problemen van hun biotoop, de bloemrijke wei- en hooilanden, gecreëerd door de Nederlandse melkveehouders samen met het onverminderd oprukken van wegen, bedrijventerreinen en woonwijken, vooralsnog te groot zijn gebleken. Hoe overleeft een grutto in zo'n geïndustrialiseerd land? Bij het zoeken naar oplossingen hebben we de bijl niet laag genoeg aan de boom gezet.

Ik durf dit allemaal te beweren omdat we vanuit de Rijks-universiteit Groningen al weer 12 jaar naar grutto's luisteren. Sinds 2004 maken we grutto's in Zuidwest-Friesland herkenbaar met individueel unieke combinaties van kleurringen om hun lange poten, en verder letten we goed op wie nog wel en wie niet meer wordt gezien. Zo houden we bij hoeveel van de door ons 'individueel gemaakte' grutto's op elk moment nog in leven zijn. In combinatie met onze jaarlijkse metingen van de percentages grutto's met kleurringen tijdens hun late winterverblijf in de rijstvelden van Zuid-Spanje en Portugal, levert dit schattingen op van het aantal grutto's dat op weg is naar hun Nederlandse broedgebied.

Omdat de jaarlijkse sterfte bij lange na niet gecompenseerd wordt door de aanwas, zullen we ook de komende drie jaren nog minstens 12.000 grutto's verliezen. Dan zitten we onder de 50.000 vogels, minder dan de helft van het aantal in 2006. We kunnen deze voorspelling doen omdat het drie jaar duurt voordat alle overlevende jonge grutto's aan de reproductie meedoen en omdat er de afgelopen jaren, en ook dit jaar weer, zo vreselijk weinig vliegvlugge kuikens zijn geproduceerd.

Laten we hopen dat de stand van onze nationale vogel in 2019 of 2020 haar dieptepunt bereikt. Maar dat lukt alleen als het boerenland van Nederland er vanaf volgend jaar ook werkelijk anders bij gaat liggen. Ik bedoel, dat er dan echt een begin is gemaakt met het ecologisch herstel van het Nederlandse boerenland.

Dat we in Nederland andermaal een vogelsoort kwijtraan, daar liggen de mensen echt niet wakker van. Tijdens het afgelopen Oerol-festival op Terschelling vormde een vijf meter hoog gruttobeeld van koemest in een potstal een soort heiligenbeeld waar bezoekers wierookstokjes bij konden aansteken. Het symboliseert de wanhoop van de weinigen die er wél van wakker liggen. Maar als de grutto's symbool staan voor een economisch en ecologisch ontworpen landschap, waar de boeren financieel op omvallen staan omdat concurreren op de wereldmarkt ook kan betekenen dat je die concurrentie verliest, en waar de burgers zich ongezond en ongemakkelijk beginnen te voelen omdat dat land wel heel groen, maar misschien niet heel gezond en leefbaar is, dan praat je over een vogelafname van enig maatschappelijk belang. In de woorden van Johan: 'Voor mij is de grutto de kanarie in de kolenmijn van de intensieve

melkveehouderij. Hij symboliseert het blinde intensiveringsdrama dat zich op ons platteland voltrekt en zijn hoge, heldere roep klinkt als de alarmbel van een doorgeschoten economisch systeem. Een melkveehouderij die geen toekomst biedt aan de weidevogel stort vroeg of laat in elkaar, bezwiken onder de externe schuldenlast, bespot om het contrast tussen zijn groene reclames en de zwarte werkelijkheid, geknakt op een uitgeputte bodem vol mest en antibiotica.'

Toen ik Johan acht jaar geleden leerde kennen, was dat in de eerste plaats omdat we over schelpdiervisserij in de kustwateren van Mauretanië wilden praten, en over de garnalenvisserij in de Waddenzee. Toch ging het gesprek al heel snel over de ecologische ontworpen van ons cultuurlandschap, waarbij de grutto, als trekvogel, die voortgaande verliezen ook nog eens in internationaal perspectief plaatste. En zo gaat het eigenlijk de hele tijd. Hoe graag ik bijvoorbeeld met hem wil praten over de niet minder bedreigde werelden van het wad, voor je het weet heb je het toch weer over die verrekte weilanden zonder koeien, over de marsroute van de zuivelindustrie en over de laatste stuiptrekkingen van een Nederlands cultuurbeeld waar we zo graag in zouden willen geloven.

Na onze eerste kennismaking duurde het maar even of Johan kwam ons opzoeken in het Friese land. In 2012 maakten we samen een deels Friestalige versie van het Living Planet Report. We zetten de problematiek van het boerenland centraal. De aanbidding van dit boekje in de statenzaal van het Friese provinciehuis viel samen met de aftrap van het burgerinitiatief Kening fan 'e Greide. Een burgerinitiatief, omdat de klassieke partijen van natuurbeheerders, boeren en overheden niet in staat leken om samen oplossingen te vinden. Daar sprak Johan memorabele woorden. 'In wat voor land wilt u leven? In wat voor provincie wilt u leven? Waarom denkt u dat er honderdduizenden toeristen naar Friesland komen? Om uw maisvelden te bewonderen en het Engels raagras? Ik denk het niet. En dan is er die prachtige taal waar u zo trots op bent. Zou er niet een verband zijn tussen de eigenheid van het landschap en de rijkdom van de taal? En zou het ook niet zo zijn dat als straks uw platteland letterlijk zwijgt, geen leeuwerik meer zingt, geen grutto meer is te horen, dat dan ook uw taal tot zwijgen komt?'

Dit raakte een gevoelige snaar in het Friese. Verschraalt met het Friese landschap ook haar taal en cultuur? Juist die vraag werd een belangrijke pijler onder het winnende bidbook

van Leeuwarden om in 2018 namens Nederland de Europese Culturele Hoofdstad van Europa te zijn. Het is een toon die vier jaar later nog steeds doorklinkt. Het Wereld Natuur Fonds ging nieuwe dingen doen, het stak door zijn bemoeienissen met de biodiversiteit van het boerenland zijn nek uit, en werd een cruciale partner in de zoektocht naar de randvoorwaarden voor nieuwe ecologische rijkdom in Nederland.

Het is tijd voor een kleine bekentenis. Als tienjarige was ik een enthousiaste 'Ranger' die niet kon wachten op de volgende 'Panda', een blad dat ik met rode oortjes verslond. Ik droomde ervan om een heel goede bioloog te worden, liefst een onderzoeker op 'George Schaller-niveau', maar dan niet met gorilla's, maar met walvissen en dolfijnen. Ik droomde ervan om al onderzoekend de hele wereld rond te reizen. En in mijn jongensdroom zou ik dan ook ooit, als ik die heel goede onderzoeker was geworden, kunnen bijdragen aan het Wereld Natuur Fonds. Als bestuurslid of adviseur, of zo... Het is wat anders gelopen. Hoewel geïnspireerd door de 'echte', wilde natuur van de toendra en sommige waddengebieden, besteed ik momenteel veel tijd aan het meten en het benoemen van de veranderingen van onze 'cultuurnatuur'. Ik werd hiervoor vrijgespeeld door de

leerstoel Trekvogelecologie aan de Rijksuniversiteit Groningen, in het leven geroepen door het Wereld Natuur Fonds en Vogelbescherming-Nederland.

De persoonlijke urgentie van dit werk komt voort uit een gevoel van verlies, omdat ik het paradijs in Zuidwest-Friesland, waar ik opgroeide en 25 jaar later terugkeerde, steeds verder zie aftakelen. Ik ben er de kemphanen, de leeuweriken en de zwarte sterns kwijtgeraakt, en de kieviten inmiddels ook bijna. De grutto's hangen er aan een zijden draadje. Sinds mijn pubertijd zijn de huiszwaluwen er met 80% afgenomen, en deze afnames gaan nog steeds door, misschien omdat het de zwaluwen door voedselgebrek niet lukt om twee broedsels per jaar te produceren. In juni is het gras al lang geen twee kontjes hoog meer, en de bloemen zijn grotendeels uit het boerenland verdwenen. Het is een gebied waar je blij bent als je kikkers hoort of een hommel ziet vliegen, en waar ik dit jaar maar één keer insecten van de voorruit van mijn auto moest wassen (en de afgelopen twee jaar nooit). Een land waar sommige percelen na twee keer maaien en nog meer keren giersnijden met Roundup® worden doodgespoten voor het planten van in insecticide gedrenkte mais.

Wat er Friesland gebeurt staat natuurlijk niet op zichzelf. Het is een proces dat momenteel in alle cultuurland van de wereld plaatsvindt. Het is een proces dat wordt gedreven door internationale bedrijven en de daaraan gekoppelde instituties met het idee dat we met grootschaligheid, energie-slurpende machinerie en kunstmest, pesticiden en antibiotica meer en beter voedsel kunnen (en moeten) produceren voor de groeiende wereldbevolking. Het is een neoliberaal dogma gedreven door wereldwijde en kapitaalkrachtige lobby's die ons doen vergeten dat we met het opruimen van eeuwenoude kennis en goed geteste teeltmethoden die rekening houden met de aard van bodems en klimaat, en gebruik makend van allerlei vormen van biodiversiteit, het kind met het badwater weggooien. Met zijn pleidooi voor een andere landbouw, een landbouw die ook de talloze verbindingen met onze taal en cultuur onderhoudt, is Johan een Rubicon overgestoken. Hij heeft de weg geplaveid voor een manier van denken waarin boeren en burgers weer samen kunnen optrekken. Welke productiemethoden willen we eigenlijk, en wat hebben we over voor levende landschappen?

Zou het zo kunnen zijn dat de bescherming van de echte wildernissen gemakkelijker is dan het beschermen van de biodi-

versiteit van landschappen waar mensen op adaptieve manieren in wonen en werken? Ik moet ineens denken aan de Indianen van Noordoost-Amerika die vanwege het ontbreken van trekdieren en de ploeg hun wouden als voedselbossen hadden ingericht. Het kan haast niet anders dan dat dit een cultuurlandschap van ongekende ecologische rijkdom was. Het kan haast niet anders dat er bij bewoners heel veel 'landschapspijn' is geweest toen hun rijke oude cultuurlandschappen door een rücksichtslose vooruitgangswals werden vernield.

Het behoud van onze laatste wildernissen is ontzettend belangrijk. Maar zou het niet zo kunnen zijn dat in een wereld waarin de fossiele brandstoffen opraken, we te veel CO₂ in de atmosfeer brengen, en waarin het duidelijk wordt dat een op kunstmest, chemische bestrijdingsmiddelen en antibiotica gestoelde landbouw ongezond en risicovol is, de zoektocht naar werkelijk modern boeren cruciaal is voor de toekomst van de planeet? Zou dat toekomstbestendige boeren niet juist bestaan uit het respecteren van culturele randvoorwaarden en gebruik maken van alles wat de lokale context en slimme technologie te bieden heeft? Ik vraag u: is het tijd voor een Wereld Cultuurnatuur Fonds?

In het werk waar Johan morgen mee begint, zal hij vast de eerste stappen daartoe zetten.

Tot slot nog een bekentenis. Johan, je hebt de afgelopen jaren heel veel voor mij betekend, en voor een aantal mensen om me heen. Je ging met ons de diepte in, altijd bereid om tot het uiterste te gaan in ordenen van argumenten. Je gaf ons hoop en vertrouwen. Op meer dan één cruciaal moment verleende je de steun die ons werk weer op de rails hielp.

Rob van Westrienen (1965)

is bioloog en directeur van RAVON en FLORON en voorzitter van SoortenNL. Als één van de initiatiefnemers van Fête de la Nature enthousiasmeert hij mensen om zich door de natuur te laten verwonderen.

De steen in de vijver

Tien jaar passie voor Natuur en Debat, een steen in de vijver. Dat is de titel van dit minisymposium naar aanleiding van het afscheid van Johan van de Gronden bij het Wereld Natuur Fonds. Ik belicht het thema vanuit mijn rol als directeur van RAVON en FLORON en voorzitter van SoortenNL, de samenwerkende soortenorganisaties die zich richten op onderzoek naar de staat van de natuur in Nederland. Dit verhaal beperkt zich dus tot de steen in Néderlandse vijver en daar valt genoeg over te vertellen.

We schrijven december 1976 toen ik – als elfjarige – mijn WWF Rangerpaspoort ontving. Het was de tijd van grote roofvogelsterfte als gevolg van het veelvuldig gebruik van DDT. De tijd van de enorme vervuiling van onze grote rivieren. Niet verwonderlijk dat het 'Rangerhandboek' uit die tijd vooral ging over 'SOS Moeder Aarde', 'de bedreigingen van soorten en natuurgebieden' en 'uitgestorven dieren en planten'. De zwart-wit foto's van milieuverontreiniging en massale vogelslachten in zuidelijke landen completeerden het dramatische beeld. Het Wereld Natuur Fonds schetste ook hoop: diverse hoofdstukken in het Rangerhandboek verhaalden over de WWF-projecten in andere, verre landen. Zo heb ik zelf geld opgehaald bij burens en vrienden door papieren schildpadeieren te verkopen.

Eenmaal op de middelbare school werd ik geënthousiasmeerd door mijn biologieleerleraar om wilgen te gaan knotten met 't Duumpje, de natuurbeschermingsvereniging van West-Zeeuws-Vlaanderen. En al ras vroeg Thijs Kramer mij om voor de eerste wintervogelatlas van Sovon een 5 x 5 kilometerhok te inventariseren. Dat was ook de tijd dat ik voor het eerst in mijn leven een roodborsttapuit ontdekte langs een mooie bloemendijk en me verwonderde over de schoonheid van dit vogeltje. Ik dacht tot dan toe dat er in ons land alleen maar bruine vogels rondvlogen als huismussen en merels. Het beeld van die prachtige roodborsttapuit staat voor altijd op mijn netvlies gebrand.

Vanwaar deze stap terug in de tijd? Vooral om het belang van verwondering te onderstrepen. In mijn geval aangewakkerd door het WNF. Verwondering is een noodzakelijke voorwaarde om natuur een warm hart toe te kunnen dragen.

In 2006 start Johan als directeur bij het WNF. De organisatie had net de strategische keuze gemaakt niet meer actief te zijn in Nederland. In het buitenland was tenslotte meer natuurwinst te behalen. Het WNF was daarvoor wel actief geweest,

bijvoorbeeld met natuurontwikkeling bij de rivieren en het initiatief om de zeearend uit te zetten. Het was in die tijd dat ik directeur werd bij RAVON. In die tijd stond natuurbehoud nog hoog op de politieke agenda. Het was de tijd van een rimpelloze natuurvijver.

Het politieke klimaat wijzigt echter drastisch in 2010. Het VVD-CDA-kabinet met gedoogsteun van de PVV nam de ene dramatische beslissing na de andere. Er werd een ongeken-de bezuiniging op natuur doorgevoerd: maar liefst 60% van het budget voor natuurbescherming en -herstel kwam te vervallen. In deze tijd vond de 'Slag om de Velperwaarden' plaats. Terwijl Natuurmonumenten voor een lang voorbereide grondaankoop bij de notaris zit, samen met de verkopende agrariërs, komt er een telefoontje vanuit het ministerie van Economische Zaken: de koop gaat niet door. Dit was een duidelijk bericht uit Den Haag: het zou nooit meer zo worden als vroeger. Er vonden acties plaats, zoals 'Streep door Natuur', waarin namen van dieren en planten in straatnaamborden werden weggestreept als protest tegen het kabinetsbeleid. En de campagne 'Hart voor Natuur', waarin mensen werden opgeroepen zich uit te spreken voor natuur en daarmee dus tegen de bezuinigingen.

Het was een tijd van grote commotie en van polarisatie. De eerder wat gezapige natuurwereld stond volledig op z'n kop. In die tijd roerde het WNF bij monde van Johan zich in het debat. Mijn eerste gedachte was: wat goed! Het WNF kan zich met gezag en geheel onafhankelijk van de overheid of wie dan ook mengen in dit debat.

Begin 2011 werd een hoorzitting georganiseerd door de Tweede Kamer over het Nederlandse natuurbeleid. Ook Johan was gevraagd te spreken. De volgende dag verscheen een interview in Trouw. Hij werd aangekondigd als de "stimulerende filosoof met frisse kijk op de groene wereld". Johan wilde het vastgelopen debat opschudden en gooide een aantal bakstenen in de vijver. Het interview maakte veel los in de natuurwereld. Een citaat uit het interview: "Burgers willen nutsbeleving, ze willen wandelen en fietsen, of in een kano of een open autootje van het landschap genieten.... Maar het grote publiek maakt zich niet zo druk om de Noordse woelmuis of de witsnuit-libelle.... Samengevat hebben Nederlanders het gevoel dat ze qua natuur geen waar voor hun geld krijgen. Daarmee zit het natuurbeleid op een dood spoor ben ik bang." Deze stellingname kwam hard aan: twintig jaar werken aan de Ecologische Hoofdstructuur was

dus eigenlijk niet goed? Johan liet hiermee zijn collega-organisaties, de terreinbeheerders, wel diep vallen. En dat in tijden van grote polarisatie en ongeëvenaarde bezuinigingen op natuur.

Wat Johan terecht stelde is dat als je de achteruitgang in biodiversiteit in 20 jaar niet kan stoppen, het noodzakelijk is goed te kijken waar je mee bezig bent. Alleen trok hij er naar mijn mening de verkeerde conclusies uit. Namelijk dat nu wel bewezen was dat het natuurbeleid niet goed had gewerkt. Volgens Johan moest het roer radicaal om door drie grote gebieden aan te wijzen om zo biodiversiteitsherstel nog een kans te geven. Waar hij met deze oplossing aan voorbijging, zijn de grote veroorzakers van het biodiversiteitsverlies, zoals de intensieve landbouw. In het agrarische landschap is sprake van een 'silent spring' die zijn weerga niet kent. Nog geen 15 jaar geleden was de veldleeuwerik een algemene vogel in de landbouwgebieden. De afgelopen jaren is de populatie met 95% (!) afgenomen. Dat betekent de verdwijning van 1 miljoen broedparen, veroorzaakt door de schaalvergroting en het gebruik van overvloedige hoeveelheden mest en pesticiden in de landbouw. Naast de teloorgang in het agrarisch landschap heeft de intensieve landbouw ook op de natuurgebieden grote invloed; de mest-

deken die er wordt uitgespreid, leidt tot overmatige groei van stikstofminnende planten, struiken en bomen en tot verlies van dier- en plantensoorten die juist van schrale gronden afhankelijk zijn. Hier valt met de beste wil van de wereld niet tegenop te beschermen en te beheren. Dus als je wilt werken aan echt biodiversiteitsherstel in ons land, dan zullen we naar een compleet andere vorm van de landbouw moeten gaan. Hier werd echter in het interview met geen woord over gerept.

Een andere uitspraak van Johan uit het interview is de volgende: "Waarom proberen we in Nederland toch al het kleine te behouden?... Te veel is uitgegaan van instandhouding en te weinig van herstel van natuurlijke dynamiek". Johan creëerde in mijn ogen onnodig tegenstellingen. Er is wel degelijk hard gewerkt aan het herstel van natuurlijke dynamiek. Uiteraard moet je natuurlijke dynamiek zoveel mogelijk herstellen, als ecohydroloog weet ik dat maar al te goed. Maar als één enkele boer de natuurlijke inrichting van grote natuurgebieden kan tegenhouden, dan is het voor natuurbeheerders dweilen met de kraan open. Zo ook in het Dwingelderveld: pas toen het laatste perceel van een boer in een 200 hectare groot natuurlijk gebied kon worden aangekocht, kon het waterpeil in het hele gebied omhoog en

kreeg het daarmee zijn langverwachte natuurlijk waterpeil. En dat had een positieve uitstraling op de natuurwaarden tot ver buiten die 200 hectare.

Ook deed hij met zijn stellingname geen recht aan de waarde van natuur dichtbij en het belang om de soortenrijkdom daar in stand te houden en te ontwikkelen. Deze natuur, om de hoek bij veel mensen, wordt heel erg gewaardeerd. En de soorten zijn een goede graadmeter van de basiskwaliteit van die natuur.

Tot opluchting van mij en collega-organisaties had de discussie geen verdere politieke gevolgen, want nog geen jaar later viel het VVD-CDA gedoogkabinet en ebde ook de discussie binnen de natuurwereld weg. Het Trouw-interview had echter wel tot effect dat binnen het WNF de discussie over Nederlandse natuur was gestart.

Binnen de visievorming Nederlandse Natuur van het WNF lijken Johans ideeën gerijpt, ze zijn sterker beargumenteerd en op een aantal punten schetst de visie een ander, evenwichtiger beeld. De WNF-visie "Wereldnatuur in Nederland" houdt veel meer rekening met wat er de afgelopen 20 jaar is

bereikt en met de echte factoren van de achteruitgang van onze biodiversiteit. De visie heeft een eigen signatuur: neem publieke verantwoordelijkheid voor een publiek goed.

Twee thema's uit de visie wil ik hier toelichten. Ten eerste het thema: Verbeter de natuurwaarden in heel Nederland. Waar in 2011 het WNF het agrarisch gebied nog links liet liggen, want daar valt toch geen eer te behalen, wordt nu juist het agrarisch gebied omarmd. Een citaat: "Op boerengrond staan niet alleen gewassen en vee; ook natuurlijke flora en fauna hebben weer een kans gekregen. Een gezond biodivers bodemleven draagt bij aan een goede nutriëntenvoorziening, waterkwaliteit, koolstofvastlegging en gezonde voeding van de mens. Dankzij een diversiteit aan plantensoorten gedijen ook vlinders, sprinkhanen, bijen en andere insecten. Al die kleine dier- en plantensoorten vormen de basis voor grotere soorten, zoals de grutto en andere weidevogels". Dit was voor mij een veel genuanceerder beeld: inzetten op grote, internationaal belangrijke natuurgebieden én inzetten op een biodivers agrarisch landschap waar de Nederlandse landbouw de omschakeling heeft gemaakt van massaproductie naar een duurzame, biodiverse en lokaal gebonden landbouw.

Het tweede thema uit de visie dat mij aanspreekt is de vernieuwde relatie tussen mens en natuur. Een citaat uit de visie: "Aan Nederland wordt vaak gerefereerd als een dichtbevolkt land, maar we zouden ook kunnen spreken van een dunbevolkte stad. Veel steden liggen dicht bij natuurgebieden, maar toch groeien veel generaties stedelingen op zonder een directe relatie met de natuur. De leefomgeving van veel stedelingen beperkt zich in hoge mate tot de stadsgrenzen of eigen buurt. Met als mogelijk gevolg dat onbekend, onbemind maakt. De stad zou een uitstekende verbinder kunnen zijn tussen mens en natuur." In het interview in Trouw ontbrak de stad en de laagdrempelige natuur voor mensen. Juist dat aspect vind ik sterk aan de visie. En dan kom ik ook weer terug bij het beginpunt van mijn lezing: ik schetste daar hoe belangrijk verwondering is voor het besef dat natuur er niet vanzelf is, dat je er wel wat voor moet doen. Verwondering is de voedingsbodem voor natuurbescherming. En veel mensen zullen die verwondering ervaren als natuur weer dicht bij hen komt, in en om de stad. Ook hier is het weer het verhaal van én én. Internationaal belangrijke natuur behouden én natuur in en om de stad stimuleren. Of zoals Johan het in zijn voorwoord bij de visie zegt: "En wij gaan ervan uit dat de liefde voor natuur begint bij je eigen achtertuin."

Bij een visie over natuur horen ook feiten en cijfers. Waar staan we nu met de Nederlandse natuur, zodat je over een paar jaar kan zien wat er is veranderd. Om de staat van de Nederlandse natuur te beschrijven hebben het WNF, Naturalis, CBS en de soortenorganisaties vorig jaar het Living Planet Report, Natuur in Nederland uitgegeven. Aan de basis van het rapport ligt de enorme hoeveelheid data die door duizenden vrijwillige natuurwaarnemers in de afgelopen 30 jaar zijn verzameld. De vrijwilligers worden door de soortenorganisaties gefaciliteerd en gecoördineerd. Met die honderdduizenden gegevens zijn per biotoop trends in biodiversiteit berekend. De trend voor heel Nederland is dat achteruitgang van de biodiversiteit is gestopt en dat er sprake is van een voorzichtig herstel. Ik hoop dat de tweede editie, die volgend jaar wordt gepresenteerd, laat zien dat het herstel zich doorzet.

Graag wil ik eindigen met een uitspraak van Johan uit zijn begin dit jaar gehouden Thijs Kramerlezing: "Niet dat eeuwige gejeremieer over het temperen van de verliezen, maar vol op het klavier om klinkende natuurwinst te boeken." Ik – en naar ik aanneem ook de andere natuurorganisaties – werk graag samen met het WNF om dit lonkend perspectief dichterbij te brengen.

Ieder vanuit haar eigen rol. Het WNF heeft met zijn gezag, sterke PR en communicatie en onafhankelijke positie een aantal zeer sterke troefkaarten in handen.

Johan, dank voor je inzet voor de natuur en voor de Nederlandse natuur in het bijzonder. Ik ben ervan overtuigd dat je met 'Wereldnatuur in Nederland' een sterke visie nalaat en dat we samen met je opvolger stevig aan de uitvoer van die visie zullen gaan werken. Tevens hoop ik dat je hoe dan ook actief betrokken blijft bij de Nederlandse natuur.

Joep Bertrams (1946)

*is politiek tekenaar. Naast zijn politieke prenten
maakt hij animaties en illustreert hij boeken.*

www.yoopdeloop.com

Colofon

Opmaak

pdds, Utrecht

Illustratie

Joep Bertrams

Proef lezen

Willem Vermeulen

Zeist, juni 2016

Onze missie

Bouwen aan een toekomst waarin de mens leeft in harmonie met de natuur, dat is wat het Wereld Natuur Fonds doet. In het belang van de natuur en in het belang van de mens die de natuur nodig heeft.

www.wnf.nl